

ANOTACIONS SOBRE L'HUMANISME CLASSICISTA JESUÍTIC A LA CATALUNYA DEL SEGLE XVIII: LA UNIVERSITAT DE CERVERA*

José A. Clúa Serena
Universidad de Extremadura

The aim of this paper is to make a *status quaestionis* of the contribution of classical scholars at the Bourbonic University of Cervera (Catalonia) in eighteenth century. Their literary and epigraphic works, their Latin speeches, or Greek quotations, and paedagogic methods, as well as a detailed analysis of unpublished documents exhumed from the "Arxiu de la Universitat de Barcelona (Secció Cervera)" enable us to lend more credibility of their vast contribution.

1. La Universitat il·lustrada de Cervera: estudis i cultura polifacètica de fons clàssic

Com a conseqüència de la supressió dels centres universitaris existents a Catalunya, la Universitat de Cervera va arribar a recollir les rendes de totes les altres universitats del Principat cap al 1717 i va voler concentrar els esforços dels millors homes de l'època en un intent de fer ressorgir la

---

(*) Treball pertanyent al Projecte d'Investigació IPR99A031. Agraïxo als professors L.Merino Jérez (Uex), M.Mayer Olivé (UB) i J.Closa Farrés (UB) els seus suggeriments i aportacions crítiques, sempre escaients. Vull fer constar, també, el meu reconeixement a la Fundació Caixa de Sabadell per l'ajut atorgat per a dur a terme un esbós inicial d'aquest treball dins el *Concurs d'estudis*. D'altra banda, en aquesta recerca, ultra rastrejar els tòpics i les dades sobre l'Humanisme classicista certerí, he fullejat materials encara inèdits, dipositats a l'*Arxiu de la Universitat de Barcelona* i no exhumats ni emprats del tot pels historiadors que s'han interessat per la Universitat borbònica de Catalunya. Efectivament, tan bon punt esbrinem la documentació dipositada a l'*Arxiu*, de seguit descobrim algunes dades aparentment marginals i poc importants, però força significatives per a definir l'abast dels estudis i l'ensenyament dels estudis clàssics a Cervera.

vida intel·lectual de la mediocritat en què agonitzava.¹ Tanmateix, la Universitat de Cervera va néixer pobra, va viure pobra i va acabar en la misèria.² De fet, com era de suposar, pocs van ser els catalans que van veure amb bons ulls el decret borbònic. Hem de remuntar-nos a la reial ordre de l'11 de maig de 1717, per esbrinar com va ser fundada com a premi - segons *communis opinio*, tot i que darrerament s'hagi matisat o fins i tot posat en entredit³ - per a la ciutat que lluità al costat de Felip V. D'aquesta manera, doncs, se sancionaven tots els professors i els estudiants que s'oposaren a la causa borbònica, amb una voluntat manifesta de reprimir qualsevol aspiració nacional.

Cal reconèixer, però, que des del començament la nova universitat es va proposar ser moderna i eficaç.⁴ Com s'ha assenyalat manta vegada,⁵ Cervera comptà amb una gran impremta, una gran editorial que tecnològicament era la més avançada dels dominis del rei - disposava de caràcters grecs - i va ser confiada als Ivarra, els professionals més ben preparats de l'època. Amb tot, és ben sabut que el seu potencial productiu, a la llarga, va desembocar en una escassa operativitat. La vida acadèmica s'hi desenrotllà amb normalitat fins que amb motiu de la primera guerra civil, el 1837, fou traslladada provisionalment a Barcelona. Es reintegrà a Cervera l'any 1840, on continuà fins que, per decret d'agost del 1842, quedà definitivament reintegrada a la capital. El funcionament de la Universitat de Cervera durà gairebé tot un segle.

---

¹ Cf. J. A. Clúa, "La difusió dels escriptors clàssics a la Universitat del segle XVIIIè: Josep Finestres", dins Mercè Puig Rodríguez-Escalona, ed., *La tradició clàssica*, Actes del XIè Simposi de la Societat Catalana de la S.E.E.C., Andorra 1993, 263-270.

² Cf. F. Santolaria, "Factores económicos y vida universitaria en la Cervera del siglo XVIII", dins les Actes de la Miscel·lània *Les Terres de Lleida al segle XVIII*, Lleida 1986, 421-437.

³ Vegeu, per exemple, l'opinió de M. Batllori, "Evolución pedagógica de la Universidad de Cervera en el s. XVIII", *Publicaciones del Departamento de Educación Comparada e Historia de la Educación*, Barcelona, U.B., 1984, 2: "Otro tópico: que el primer monarca borbónico trasladó la Universidad o Estudio General de Barcelona a Cervera sólo para castigar a una ciudad que se opuso bravamente a sus tropas hasta el 11 de septiembre de 1714, y premiar a una de las pocas ciudades catalanas que le habían sido siempre fieles, la de Cervera. Pero quizás Felipe V no se hubiera atrevido tan fácilmente a tomar esta resolución a no ser por el peligro que suponía una estudiantina barcelonesa siempre inquieta, y más en aquellas circunstancias políticas -y aun podría decir pre-suponía, porque esa inquietud se había ya manifestado violentamente, antes de la guerra de sucesión, cuando Felipe V había descrito las clases universitarias de gramática al colegio jesuítico de Barcelona".

⁴ Cf. M. Rubió i Borrás, *Historia de la Real y Pontificia Universidad de Cervera*, Barcelona, Llibreria Verdaguer, 1916, i F. Soldevila, *Barcelona sense Universitat i la restauració de la Universitat de Barcelona (1714-1837)*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1938.

⁵ Vegeu per exemple R. Torrents, "Edició de llibres i universitat", *Revista de Catalunya* 50 (març 1991), 188-201 (esp. 189).

Cervera fou "una universitat eminentment clàssica",⁶ va arribar a representar la Il·lustració i el classicisme, tot emulant -amb més o menys èxit les majors universitats europees. La Universitat de Cervera, malgrat tot el seu servilisme, fou el niu on es covà la Renaixença i un forn d'alta cultura. I més tard, en produir-se el trasllat de la universitat cerverina a Barcelona, perdurà el seu llegat, l'ideal il·lustrat.

Rubió i Borràs⁷ distingeix tres etapes en el desenvolupament de la U. Cervera:

1^a) Des de la seva fundació fins als Estatuts promulgats per Felip V (1726).

2^a) Des de 1726 fins la promulgació dels estatuts decretats per Ferran VI (1749) i refermats per Carles III en 1762.

3^a) Des de 1762 fins a la seva supressió.

De fet, l'etapa d'esplendor universitari cerverí comença en 1720, ja que la seva Universitat va arribar a comptar amb 2.000 alumnes matriculats en un espai de temps molt curt. A més, el monarca borbònic va atorgar una certa autonomia a la universitat cerverina i va mostrar una manifesta preocupació pel desenvolupament del seu pla d'estudis, segons veiem en alguns documents, a banda dels estatuts definitius.

No cal ni dir que al segle XVIII la situació de l'ensenyament de les llengües clàssiques fou veritablement lamentable. En efecte, mentre que durant les dues centúries anteriors hi havia hagut una gran preocupació per aquestes matèries, una personalitat com Feijoo va arribar a dir que només tenia notícia de cinc o sis espanyols que es dediquessin a l'estudi de la llengua grega.⁸ Dades sobre aquest problema les tenim en els *Elementos de Gramática Griega* de Ortiz de la Peña, en el pròleg de la qual obra veiem esbossat el seu punt de vista sobre la situació general dels estudis clàssics. Més particularment sobre l'estudi del llatí ens parla D. Josef Margans de Posada en *Tres cartas sobre los vicios de la Instrucción pública en España*, publicat l'any 1807.

⁶ Com va afirmar el bisbe J. Torras i Bages en el seu llibre dedicat a *La tradició catalana*. Sobre aquesta citació veg. el treball de J. Closa, "Entorn de l'ensenyament de les humanitats a la Universitat de Barcelona en el segle XIX", dins les *Actes del I Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona*, Barcelona 1990, 53 ss.

⁷ Cf. M. Rubió i Borràs, *op.cit.* 119.

⁸ *Cartas Eruditas y Curiosas*. Carta XXIII, t.V, en la Ed. de Madrid 1731, citat per C. T. Pabón, "Sobre algunas traducciones del griego en el siglo XVIII en España", *CFC* 5 (1973) 207-232 (esp. 209).

Fou amb l'entronament de Carles III quan, sota l'impuls del rei, es generalitzà un xic la inquietud per l'ensenyament. Va heretar la Corona d'Espanya en morir el seu germanastre Ferran VI (1759) i va impulsar una política de reformes vinculada al despotisme il·lustrat, incorporant al seu govern illustrats com Floridablanca, Campomanes⁹ i Aranda. Doncs bé, tot aquest moviment era en realitat una realització de la reforma que es venia preparant des de Ferran VI, de la qual fou el principal capdavanter el Rvd. Rávago, de la Companyia de Jesús. Sota l'ègida d'aquell monarca, doncs, s'inicia el moviment a favor de la instrucció pública i gratuïta.

No desitjo estendre'm a detallar allò que perdurà d'aquest moviment cultural. En alguns casos no van ser més que tendències vers una prosperitat intel·lectual que no s'acabava d'aconseguir, però no hi ha dubte que va tenir la seva importància i realitat. Caldria afegir, malgrat tot, que al llarg del segle XVIII hi hagué una minoria que practicava l'estudi del grec i del llatí com a autèntic "hobby", d'una manera bastant autodidacta. Així, sabem que Manuel Lanz de Casafonda, fiscal del Consell de les Índies, que havia estudiat humanitats sota la direcció del P.Fray Juan Antonio Ponce, després d'haver aconseguit la Fiscalia, l'any 1768, organitzava tertúlies literàries a casa seva cada dijous i diumenge, en les quals es tractaven diversos punts sempre entorn dels estudis de grec. Semblantment podrien esmentar-se les dissertacions sobre aqueixos temes que van tenir lloc en Acadèmies i en altres centres.

Si ens passem a referir a l'àmbit de les lectures dels autors i dels escriptors clàssics grecs, constatem que a Cervera es llegia Anacreont, Sant Joan Crisòstom i Sant Basili, però que n'eren excloses les poesies de Safo o Erina, i fins i tot Teòcrit, autors que retornaren a les aules de Barcelona amb el nou segle.¹⁰ Els Estatuts de la Universitat de 1726 establien quatre cursos de grec, en perfecte paral·lelisme amb els de llatí. El grec, sens dubte, pel fet d'ésser optatiu, no va ser conreat en aquella universitat, durant el segle XVIII, amb la intensitat i profit amb què s'havia ensenyat i après a finals del segle XVII i a començaments del XVIII, en els col·legis de Betlem i de Cordelles a Barcelona. D'altra banda, l'any 1802 assenyala la data límit de les edicions dels autors clàssics a la Universitat de Cervera. Però el seu prestigi restarà, malgrat tot, sempre viu al llarg del segle següent.

⁹ Veg. L. Gil, *Campomanes, un belenista en el poder*, Madrid, F.U.E., 1976.

¹⁰ Veg. L. Gil, "Los jesuitas y la selección de autores", dins *Panorama social del Humanismo español (1500-1800)*, Madrid, Tecnos, 1981, 536-545.

Després de la supressió de la Companyia de Jesús en atenció a la Provisió del *Consejo* (Madrid, a 5 d'Octubre de 1766), el Rei va manar que se subrogués l'ensenyament de les primeres lletres, del llatí i de la retòrica (a càrrec llavors de Regulars de la Companyia de Jesús) en Mestres i Preceptors seculars a oposició. I com a conseqüència d'aquest canvi d'enfocament en l'ensenyament (canvi que podríem titllar de "laïcització de l'estudi de les humanitats a Cervera" a partir de la Reforma de Carles III en 1771), les catedres i els temaris de les diverses matèries van experimentar un canvi qualitatiu considerable, segons que cal inferir de l'*Informe de les Càtedres de Gramàtica llatina i grega*, elaborat en compliment d'una Ordre del Rei, de 31 d'agost de 1806.

En aquest informe¹¹ constatem que les càtedres de gramàtica grega i llatina eren, en un principi, quatre i que després totes plegades es van reduir a una. Però també llegim que el *Catedràtic de 1r. any* havia d'ensenyar les declinacions dels noms i les conjugacions dels verbs; el *Catedràtic de 2n. any*, els gèneres, els pretèrits i supins dels verbs, a més d'ensinistrar els seus deixebles en la traducció de versos llatins i exercitar-los en les declinacions de noms contractes grecs i en les primeres formacions de la conjugació barítona o en tota mena d'oracions gramaticals pertanyents a aqueixa classe; el *Catedràtic de 3r. any* havia d'explicar la sintaxi i la conjugació dels verbs grecs circumflexos i acabats en -mi, a més de traduir del llatí/grec a l'espanyol amb autors fàcils (epístoles de Ciceró, de sant Jeroni, etc.). Quant als llibres emprats, hom parla del *Arte* d'E.A.de Nebrija i de la *Sintaxi* de J.Torrella pel que fa a la gramàtica llatina, i hom assenyala l'absència de gramàtica grega; finalment, el *Catedràtic de 4rt. any* "debía perfeccionar a sus discípulos en la sintaxis hasta sacarlos perfectos gramáticos, y ejercitarlos en la traducción de las oraciones de Cicerón y de algunos clásicos griegos".

Quant als horaris escolars i a les estratègies pedagògiques destaquem que en el document suara esmentat (i arreu en cartes i testimonis d'altra mena) hom assenyala que al matí calia ensenyar retòrica per mitjà d'algun autor breu i explicar les *orationes* selectes de Ciceró, mentre que a la tarda hom explicava la quantitat de les síl.labes i altres preceptes de Poesia, a més d'obres de Virgili, bo i exercitant els deixebles en la seva traducció. Finalment, voldria remarcar que des de principis de juny fins mitjans de

¹¹ Cf. Informe que la Junta comissionada pel Claustre de la Universitat de Cervera fa de les càtedres de Gramàtica llatina i grega, en compliment de l'Ordre reial de 31 d'agost de 1806. A.U.B., S. Cervera, Caixa 295, nº 115.

juliol es traduïen els *Comentaris* de Cèsar (en comptes dels *Discursos* de Ciceró) i les *Tristes* d'Ovidi, a més d'altres historiadors i poetes del segle d'or romà (en comptes de Virgili). I com a anècdota de les composicions oratòries i poètiques a Cervera, remarcuem que un dels dissabtes de cada mes hom podia escoltar la recitació a càrrec d'un dels "estudiants retòrics" d'un discurs o poema de mitja hora de durada amb l'assistència de tots els alumnes de les quatre aules. El catedràtic, per la seva banda, havia de convocar un certamen públic amb els alumnes que excel·lien en Retòrica i Poesia en el teatre de la Universitat. El premi consistia a fer un obsequi de les obres (de bona impressió) d'algun orador, poeta o historiador.

L'humanisme i el conreu de les llengües clàssiques compten a Catalunya amb tota una llarga tradició que s'ha mantingut al llarg de tota l'època moderna. Amb tot, val a dir que el conreu suara esmentat fou més regular des del moment en què Espartero va decretar el 10 d'agost de 1842 el traspàs de la Universitat de Cervera als Estudis Generals de Barcelona. És aleshores quan veurem reviscolats "institucionalment" els estudis de grec.

Per bé que el grec havia desaparegut a partir del 1824, més tard fou restablert. Així, pocs anys abans del traspàs a Barcelona, el Dr. A. Pujol Gurena, en inaugurar els Estudis Generals de Barcelona (19-XI-1836), va justificar la presència d'aquesta matèria en els programes bo i assenyalant que "el curso de lengua griega, de aquella nación tan fecunda en monumentos literarios, añadirá un nuevo lustre a las enseñanzas que se hallaban establecidas".

És fins a cert punt veritat que, després del lluïment del segle XVI, trobem una pobra imatge del conreu dels clàssics a Catalunya en els segles XVII i XVIII; de fet, caldrà esperar la quarta dècada del XIX per retrobar una revifalla dels estudis clàssics, del braç d'A. Bergnes de las Casas, de R. González Andrés, d'A. González Garbín i, sobretot, de M. Menéndez Pelayo, deixeble predilecte de Milà i Fontanals que va aprofundir Virgili i Horaci a més de traduir al castellà les odes de Safo, un epigrama de Llucià, dos idil·lis de Teòcrit, una oda pindàrica, cinc anacreòntiques i dues tragèdies d'Èsquil. Tanmateix, com hem dit suara, la lectura de les epístoles de J. Finestres, o bé el caire dels discursos pronunciat a Cervera durant tot el XVIII posa en entredit aquesta afirmació pejorativa sobre el conreu dels clàssics.

Reprenent el tema dels estudis humanístics a Cervera, diguem que els Estatuts de la seva universitat responien substancialment als preceptes pedagògics de la *Ratio Studiorum* dels jesuïtes de 1599. De fet, aquesta

actitud de predilecció del monarca Felip V provenia de la que van mostrar els seus avantpassats, a França, respecte de la Companyia de Jesús des d'Enric IV i Lluís XIII. Sigui com sigui, a la França del segle XVII va sorgir una nova gramàtica, la de Port-Royal, molt més reflexiva sobre el llenguatge (gramàtica) i sobre l'expressió literària (retòrica). Doncs bé, la *Gramàtica de la lengua latina* i la *Rhetórica castellana* de G. Mayáns no eren més que la introducció solapada del mètode de Port-Royal a Espanya. I ben curiosament, dos joves humanistes jesuïtes cerverins, B.Larraz i Ll.Gallissà, als quals ens referirem en un altre capítol, admiraren i acceptaren, sorprenentment, aquestes innovacions gramaticals. De fet, els dos erudits reconeixien que no pas tot era herètic en els jansenistes de Port-Royal. Amb tot, amb la reforma de Carlos III en 1771, es va manar que s'ensenyés la *Gramàtica de la lengua latina* de Mayáns a les set Universitats de la Corona d'Aragó, ço és, les de Cervera, Osca, Saragosa, Mallorca, València, Gandia i Oriola. Tot i les recances inicials dels jesuïtes cerverins, finalment la van considerar instructiva i profitosa.

Abans, les gramàtiques i les retòriques dels jesuïtes (d'acord amb la *Ratio studiorum*) eren d'estil amanerat, prolixes en regles i excepcions i poc abundoses en reflexions filosòfiques. Com a conseqüència, l'ensenyament esdevenia feixuc i inútil, segons assenyalava àdhuc Josep Finestres,¹² que pertanyia a la primera generació de professors cerverins. En aquest sentit, anys més tard, el presbíter gironí Valls i Geli,¹³ autor del *Método práctico y fácil para promover los estudios de Latinidad y Bellas Letras*, feia apologia del nou mètode amb els mots següents:

Degense de ojea tanto a los Priscianos, Servios, Donatos, Valas, Albares, Tesaurus, i otros varios, que sientan centenares de reglas para la construcción de nombres, verbos, participios, i se impugnan mutuamente sobre cien bagatelas i hagan familiarizar a los niños con los Fedros, Terencios, Nepotes, Tulios, Livios, Césares, Virgilio, Horacios i otros elegantes escritores... i veran como se pone la latinidad, la retórica i la poesia en un pie mas respetable i como se mejora la instrucción de la juventud.

¹² Veg. J. Finestres, *Epistolari*, II (n.674).

¹³ *Método práctico i fácil para promover los estudios de Latinidad i Bellas Letras...*, Barcelona, per F. Suriá i Burgada, Impressor del Rei, MDCCCLXXX, tom II, p.11, citat per J. Closa, "Aportació al coneixement de l'estat dels estudis clàssics al tombant del s. XVIII: L'obra de C.Valls i Geli", *Faventia* 2 (1980) 113-127 (esp. 123).

D'altra banda, pels volts del 1700 s'imposava un altre problema punyent: l'alternança de les dues llengües clàssiques amb les *vulgars*. Doncs bé, tot i que a Espanya va continuar fins a mitjan segle XVIII el domini del llatí i el grec com a única propedèutica per al domini literari de la llengua vulgar o nacional, a França, a finals del XVII, els jesuïtes ja se'n plantejaren l'alternança, en actes públics i en el teatre, així com en l'ensenyament. I el pare Joseph de Jouvancy va escriure un *De ratione discendi et docendi*,¹⁴ que va tenir una bona acollida, ja que l'any 1703 va aparèixer una segona edició a Florència. En canvi, a Cervera, no hi va haver cap altra llengua de comunicació cultural que el llatí, llengua oficial de la Universitat, i la literatura de Cervera en llengua castellana fou pràcticament nul·la, sobretot a començaments de segle. Si fem recompte, doncs, de les gramàtiques llatines i gregues utilitzades a Cervera i esmentades en les línies anteriors, tenim les següents: l'*Arte* de Nebrija, la *Gramàtica grega* de Pedro Juan Núñez, la de Francisco Vergara i el compendi de Port-Royal, el text de Torrella i, més tard, sobretot a partir de 1771, la *Gramàtica de la llengua llatina* de Mayáns i Siscar.

El segle XVIII a Europa és important pel que fa a l'erudició i la historiografia. Per bé que a la segona meitat domina el filosofisme i l'esperit històric propis de la Il·lustració, a la primera és la historiografia erudita i filològicament cauta¹⁵ la que preval. Normalment els doctes polígrafs del XVIII van conrear l'ideal de cultura polifacètica de fons clàssic (C. A. Heumann) i començaren a profunditzar en les funcions de la filologia (Gesner, Ernesti, Ruhnken, Wyttembach, Vico i Leibniz). Per la seva banda, l'anglès R. Bentley (1662-1742) va donar un nou impuls regenerador a la migrada filologia, bo i revifant els estudis de grec a la universitat de Cambridge. Va seguir un mètode rigorosament lògic per a l'edició crítica dels textos (*Nobis et ratio et res ipsa centum codicibus potiores sunt* fou la seva sentència triomfal) emsems amb la seva vastíssima erudició. D'altres, en canvi, com el suís J. Leclerc (1657-1736), van tendir a l'escepticisme, és a dir a esbrinar insídies i errades en la paraula antiga transmesa, bo i mirant de no malentendre el seu sentit. Concretament, Leclerc va intentar copsar la mentalitat i el pensament dels antics sense caure en menuderies i sense pretensions multierudites, i va rebre influències de Descartes i Locke. A més, va analitzar la correspondència entre els mots i el pensament i la va trobar a voltes deficient.

¹⁴ Cf. M. Batllori, "Evolución pedagógica de la Universidad de Cervera ...", citat, 15 ss.

¹⁵ Cf G. Righi, *Historia de la filología clásica*, Barcelona 1969 (Florència 1967), 127 ss.

Doncs bé, en J.Finestres, potser el més erudit dels ceriverins, acostumava a dir que el retard de la nostra filosofia provenia del fet que ningú no anava a beure a les fonts dels antics filòsofs i que no hi anaven perquè els mancava la cultura literària i erudita necessàries per tractar directament amb els antics mestres grecs i llatins.

I a propòsit d'un dels erudits europeus suara esmentat, C.A.Heumann, deia el mallorquí Bartolomé Pou, tot referint aquests mots a Finestres: "Los filósofos españoles no pueden enfadarse conmigo porque les manifieste el concepto que de ellos tiene formado este hombre, pues, por el mismo hecho, les exhorto a borrar la ignominia con que los extranjeros manchan nuestro nombre, motejándonos de bárbaros a cada tres palabras. Pero si se enfadan, que se enfaden; por amor a la patria soportaré su ira, para no pasar jamás por el sonrojo de que venga del norte otro sabio como Heumann, el cual nos eche en cara nuestra barbarie escolástica". I és que la pròpia opinió dels nostres humanistes era que tenien més talent que els forasters, malgrat la seva superioritat en erudició, cultura i elegància.

D'altra banda, la influència cultural de França en la segona meitat del segle XVIII hispànic fou palesa en el gran nombre de traduccions, compendis i llibres emprats com a obres d'ensenyament. Fins i tot, la història d'Espanya era estudiada, com ens recorda J.Closa,¹⁶ en un Compendi del jesuïta francès pare Duchesne, citat per Valls i Geli.

Amb tot, en els escrits dels humanistes ceriverins manquen referències a la literatura de la Revolució Francesa o als seus ideòlegs; referències existents, en canvi, en els escrits de M.de Jovellanos. Tanmateix, i semblantment a les obres d'aquest il·lustrat, la visió dels nostres humanistes és enciclopèdica, amb referència a diferents àmbits del saber (i en el cas dels qui es dedicaren a la filologia clàssica, amb al·lusions diverses, des d'una inscripció fins a un detall literari o un monument romà). Tot això és, al capdavant, una tendència de l'humanisme classicista i alhora de l'humanisme cristià en l'estudi de l'antigor, posteriorment coneguda amb la denominació de *Altertumswissenschaft*.

Alhora, com a homes d'església, els jesuïtes ceriverins defugen les referències a J.J.Rousseau, que com a màxim són indirectes. També són silenciats autors clàssics com Lucreci, famós per la seva visió materialista de l'origen de l'univers i de l'existència, el savi Epicur, i el poema *Anti-Lucretius sive De Deo et Natura Libri IX* de l'Abat de Polignac.¹⁷

¹⁶ Veg. J. Closa, "Aportació al coneixement...", citat, 118.

¹⁷ Cf. *Lucrece. De la nature, trad.*, introduction et notes de H. Clouard, París 1954, p. VIII.

Efectivament, els jesuïtes, fidels a les seves tradicions, sentien la mateixa aversió envers Vives, Erasme i els comediògrafs antics que el fundador de la Companyia. En canvi, els humanistes més "il·lustrats", concretament Mayáns i Siscar, reivindicaren aquestes figures.¹⁸ En un escrit del P. Bonifacio¹⁹ intitulat "Carta sobre la selecció de los libros escolares dirigida a un señor de estos reinos, que se quejaba de que los de la Compañía no leyesen a Terencio", llegim les causes de l'aversió dels jesuïtes per un autor tan universalment acceptat i tan interessant per a copsar el llenguatge familiar llatí, com s'esqueia amb Terenci:

La Compañía arroja de sus casas todos aquellos autores, cuya doctrina es sospechosa, o cuyo lenguaje es lascivo, para que no se manche la pureza ni reciba menoscabo alguno la religión. Por eso no pueden entrar en nuestras casas Erasmo ni Terencio, porque el primero parece poco sincero en la fe, y el segundo es enemigo tanto más peligroso de la castidad cuanto mayor es el número de sus partidarios.²⁰

Quant a la mitologia clàssica,²¹ si més no com a font d'inspiració artística, val a dir que una aproximació a les seves obres més representatives, anteriors a les grans descobertes de la filologia comparada i de la història de les religions, ens forneix dades importants pel que fa a la seva difusió a Cervera i a tota Espanya.

Així, l'obra del jesuïta François Antoine Pomey (1636-1673), intitulada *Pantheon Mythicum, seu fabulosa deorum historia*, és esmentada com a llibre de gran interès pels estudiosos del segle XVIII a Catalunya, com C.Valls i Geli,²² o figurava entre els llibres de la biblioteca d'escriptors il·lustres i il·lustrats com el P. Juan Corominas. Semblantment, i amb el mateix punt de vista humanístico-cristià, conegué una àmplia difusió la *Historia poetica para la inteligencia de los poetas y autores antiguos* del també jesuïta Pierre Gautruche (1602-1681).

¹⁸ Veg. L. Gil, "Terencio en España: Del Medievo a la Ilustración", dins *Estudios de Humanismo y tradición clásica*, Madrid 1984, 119.

¹⁹ Traduïda íntegrament per F. G. Olmedo, S.I., *Juan Bonifacio (1536-1606) y la Cultura literaria del Siglo de Oro*, Santander 1938, 161-162, citat per L. Gil, *art.cit.*113.

²⁰ *Op. cit.* 161.

²¹ Cf. J. Closa, "Humanisme classicista i humanisme cristià en l'ensenyament de la Mitologia al llarg dels segles XVIII i XIX hispànics", *Faventia* 5 (1983) 131-139.

²² Veg. J. Closa, "Aportació al coneixement...", citat, 126.

Certament que el teatre neoclàssic —i ara deixem de banda l'àmbit religiós i la universitat— està curull de títols de volada i sabor clàssics. Fins i tot, a partir d'un cert moment, molt a finals del XVIII, trobem les traduccions de Pedro Estala o Pedro Montengón. Ambdós coincidiren en Sòfocles i en l'*Èdip* que Estala traduïa com a *tirà*.²³

Publicada en 1793, aquesta tragèdia anava precedida d'unes cinquanta pàgines entorn de la tragèdia antiga i moderna. Però Montengón va traduir també l'*Antígona* i Estala, el *Plutus* d'Aristòfanes. També a Cervera, segons afirma amb encert L.Gil,²⁴ amb Josep Finestres i Bartolomé Pou “hubo brotes de renovación, en parte abortados por conspiraciones internas de la orden que dispersaron en diferentes casas de la región catalano-aragonesa al grupo de inquietos humanistas que allí se habían reunido. Pero el interés dieciochesco por los estudios helénicos rebasa las tapias conventuales. Su signo es declaradamente laico, y casi diríamos de marcada hostilidad a los jesuitas, como el deán Martí y el muy influido por él Gregorio Mayáns, imputaban la responsabilidad de la decadencia de los estudios humanísticos en España”. Amb tot, val a dir que des del mateix moment de la fundació de la Universitat de Cervera, el grec va ser encarregat als jesuïtes i que llur expulsió va suposar una interrupció total en l'ensenyament d'aquesta matèria a Catalunya. Transcorregueren els anys sense que aquesta disciplina fos impartida, i ni tan sols el Pla d'estudis de 1772 va poder remeiar i posar fi a aquesta situació.

Concretament, C.Hernando²⁵ ens assabenta que en els documents conservats a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona no hi figura, d'ençà de l'expulsió dels jesuïtes, cap mestre de grec ni tampoc cap edicte d'oposicions a la càtedra de grec a Cervera ni en altres universitats del regne. Per tant, el segle XVIIIè va acabar sense que a les aules de la Universitat de Cervera es deixés sentir el llegat dels clàssics.

I podem cloure aquest primer capítol introductori amb testimonis i *laudes* al prestigi de la Universitat de Cervera més enllà dels límits peninsulars. I ho volem fer amb noms il·lustres com Voltaire o Lagomarsini. Així, del primer²⁶ tot i que amb una tonalitat ombrívola, podem esmentar les pàgines

²³ Cf. C. Miralles, “La Literatura griega en las Literaturas Hispánicas: Desde el Renacimiento a nuestros días”, dins *Historia de la Literatura griega*, Madrid 1988, 1212-1221 (esp. 1215).

²⁴ Cf. L. Gil, “El caso especial del griego”, dins *Panorama social del humanismo español (1500-1800)*, Madrid, Tecnos, 1981, 222 ss.

²⁵ Cf. C. Hernando, “Cervera”, dins *Helenismo e Ilustración*, Madrid 1975, 37 ss.

²⁶ Baso les línies que segueixen en el treball de J. Closa, “De Universitate Barcinonensi tes-

consagrades al setge de la ciutat de Barcelona en el moment del canvi de dinasties i del trasllat de la Universitat a Cervera. D'altra banda, els *Academici Cervarienses* que formaven part de la *Pontificia ac Regia Cervariensi in Catalaunia Academiae Sapientissimae* foren, segons el parer de Lagomarsini, professor de llengua grega a la Roma del segle XVIII, il·lustres representants de la tradicional eloqüència llatina dins la millor tradició de l'erudició i l'humanisme català i hispànic. I ho diu amb aquests mots:

Floruit Hispania eloquentissimis quondam viris (eloquentes autem eos statuo ac dico, qui doctrinam cum loquendi elegantia conjunxerunt) sic, ut fidenter possit de dignitate in eo genere cum quavis ex cultissimis humanissimisque gentibus, ac de summo principatu contendere. Hoc illi certe eadem gentes sine recusatione dabunt, nulli ut earum de eloquentiae fide concedat; ex qua una Melchior Canus, Petrus Perpinianus, Joannes Mariana, Ludovicus Vives, Joannes Maldonatus, Antonius Augustinus, Ludovicus de la Cerda, aliique complures...

També, Alexandre-Joseph-Louis, comte de Laborde, primer secretari de l'ambaixada de Napoleó a Viena i bon coneixedor de Catalunya, en el seu *Voyage Pittoresque et Historique en Espagne*, evocà entre les figures distingides del món cultural català J.Finestres, A.Capmany i R.Llàtzer Dou, tots tres vinculats estretament amb Cervera. Heus ací una mostra dels seus comentaris:

El P.Enrique Flórez, que vingué després, traient profit de Gruter, de Muratori i de Finestres mateix, donà a la seva *España Sagrada*, l'any de 1769, una col·lecció d'inscripcions a Catalunya, i com que refutava sovint Finestres, un dels deixebles d'aquest savi, don Ramon Llàtzer Dou, publicà la seva apologia l'any 1722, amb el títol de *Finestrisus vindicatus*, i afegí vint-i-set inscripcions a la col·lecció de Finestres, amb diferents explicacions curioses.

2. L'aportació de l'Humanisme classicista jesuític

En *La cultura catalana en el siglo XVIII*,²⁷ I. Casanovas aborda la decadència dels estudis clàssics al segle XVII, però esmenta alhora com Josep Finestres i Monsalvo menyspreava l'aportació de l'únic professor de Dret de la Universitat de Barcelona —Francesc Solanes— amb termes força

timonia nova", dins les *Actes del I Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona*, Barcelona 1990, 647 ss.

²⁷ I. Casanovas, s.j., *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona, Balmes 1953, cap. I, 13-36.

despectius i punyents: "Todo es sobado, vulgares el ingenio y la erudición, tosco el trabajo de investigación y reunión de sentencias de otros autores esparcidos acá y allá, sin elegancia ni atisbo de discreción, lugares comunes tomados de poliantes y otros semejantes lodosos".²⁸

Si el segle XVIII és possiblement la Universitat de Cervera, aquesta tingué en Finestres²⁹ el seu més conspicu representant. En efecte, l'admirable erudició clàssica i l'estudi de les realitats de la terra són representades plenament en els escrits del nostre humanista, el més gran del segle XVIII a Catalunya.³⁰ Però, alhora, Finestres fou un gran jurista. I no només jurista, ans un intel.lectual preocupat per conèixer i desentranyar les més pregoneres arrels, per compilar les inscripcions romanes de Catalunya (*Sylloge inscriptionum romanarum*, publicat a Cervera el 1762). Finestres, catedràtic de Dret romà, historiador i jurisconsult, va saber recollir les institucions de dret genuïnament català, els usos i tradicions fets llei pel costum (*Iuris catalauni elementa* i *De historia iuris catalaunici*, no publicats malgrat l'interès de Gregori Mayáns per a fer-ho). Comentà nombroses obres de jurisprudència i s'especialitzà en l'estudi d'Hermogenià: *In Hermogeniani Iuris Epitomarum libros sex commentarius*, que veié la llum el 1757.

El seu *Epistolari* està farcit de citacions o de refranys grecs que completen les idees que vol expressar i que denoten un ampli coneixement de tot el *corpus* paremiològic grec i de la literatura clàssica *in extenso*. Altres vegades es feia ressò de l'aparició del *Lexicon* de la Suda a l'edició de Cambridge de l'any 1705 o intercalava frases gregues en forma d'acudit.³¹

Josep Finestres va tenir una pregonera amistat amb Gregori Mayáns i Siscar. Tots dos pertanyien a una generació que s'havia format en el col.legi de Betlem, a Barcelona, durant la guerra de Successió. Eren els anys de la pre-Il.lustració erudita del degà d'Alacant, Manuel Martí,³² que

²⁸ Carta a Ignacio de Dou y Solá, de 26 de març de 1733 (Veg. I.CASANOVAS, *op.cit.* 14).

²⁹ Cf. J. M. Razquín, "La Universidad de Cervera", *Discurs inaugural pronunciat a la sessió inaugural de les jornades amb motiu de la reunió del "Patr. J.M. Quadrado"*, I.E.I., Lleida 1969.

³⁰ Veg. M. Batllori, "Evolución pedagógica...", citat, 17.

³¹ Veg. J. Finestres, *Epistolari*, I (n.159).

³² Sobre aquest humanista veg. L. Gil, "Los apuntes autobiográficos del deán Martí", *BRAE* 58 (1978) 48-101; *Emmanuelis Martini, Ecclesiae Alonensis Decani, Vita, scriptore Gregorio Maiansio, generoso Valentino. Estudio preliminar, edición bilingüe y comentarios* de L. Gil, València 1977, o bé L. Gil- W. Buño, "La medicina, los médicos y las enfermedades en el epistolario de Manuel Martí", *Medicina española* 79 (1980) 261-172. Veg. també, L. Gil, "Las *Notae*

va romandre a Roma durant molts anys i de qui el mateix Mayáns es considerava hereu i continuador de la seva important tasca.

Finestres recomanava³³ la pronunciació clàssica o erasmiana del grec, tot descurant la tradició fonètica bizantina, contràriament al parer d'un altre gran humanista barceloní del segle següent, Bergnes de las Casas, que propugnava una pronunciació reuchliana del grec.³⁴ A més, Finestres va proposar una iniciació als textos grecs a partir dels autors àtics i no pas a partir de la *Ilíada*, molt més dialectal i antiga, al mateix temps que entaulava una correspondència epistolar en llengua grega amb Ignasi de Dou i de Bassols.³⁵

L'erudit més important d'Espanya amb qui Finestres va tenir una més pregona amistat, a despit d'algunes intermitències, fou G.Mayáns i Siscar, representant conspicu de tota la cultura espanyola del segle XVIII. Doncs bé, les correspondències literàries i epistolars entre Mayáns i Finestres duraren cinquanta anys (1728-1777) i el mateix Mayáns escampà arreu l'anomenada del seu amic. Concretament, l'any 1731, Mayáns enviava al baró de Schömberg, que li havia demanat notícies dels monuments antics de la Península, els dibuixos de Finestres sobre el Temple romà de Barcelona, de la Torre dels Escipions de Tarragona, de l'Arc de Berà i del Pont de Ferreres, bo i ponderant hiperbòlicament la vàlua del seu amic.³⁶ D'altra banda, les relacions de Mayáns amb Finestres tenen molt a veure amb les que tingueren amb els jesuïtes (és coneguda l'animadversió de Mayáns contra la Companyia de Jesús pel fet d'ésser radicalment partidari de les regalies de la Corona i lleugerament parajansenista, però aquest tema mereixeria una llarga digressió, poc escaient al conjunt del tema i que, ara i aquí, no ens vaga de fer).

I. Casanovas afirma amb to hiperbòlic que per cada llibre escrit, Finestres va tenir cent deixebles. Amb tot, el cert és que el seu epistolari continua essent, salvant l'anacronisme, una mina immensa d'erudició clàssica i un reflex brillant de les controvèrsies filològiques del seu temps.

---

in Theocritum del deán Martí: edición y estudio preliminar", *CFC* 11 (1976) 19-52; *Id.* "Las Animadversiones in Homerum del deán Martí", *Helmantica* 28 (1977) 163-177; *Id.* "Una epístola inédita del deán Martí", *CFC* 9 (1975) 25-32; *Id.*, "De apographo quodam Valentino codicis Vaticanis graeci n° 2302", *CFC* 10 (1976) 17-22.

³³ Veg. J. Finestres, *Epistolari*, I (n.210).

³⁴ Cf. J. A. Clúa Serena, "Bergnes de las Casas, helenista del sexenio liberal español. Semblanza intelectual", *Eclás.* 92 (1987) 59-71; *Ídem*, *El humanismo en Cataluña en el siglo XIX: A Bergnes de las Casas (1801-1879)*, Madrid, E. Clásicas, 1995.

³⁵ Veg. J. Finestres, *Epistolari*, IV (n.1388).

³⁶ *Lib. 4, ep. 17, València 14-XI-1731*, citat per I. Casanovas, *op.cit.* 110 ss.

Afortunadament, comptem amb uns *Documents per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII*, a càrrec d'I. Casanovas (1932-1934) i de Miquel Batllori, que abracen la creació de la Universitat de Cervera, l'any 1717, fins al 1777, data de la mort de Finestres. Els toms I-IV d'aquesta sèrie de *Documents...* corresponen als volums IV, VIII, IX i XXVI de la sèrie II de la *Biblioteca històrica de la Biblioteca Balmes*. Quant a les biografies de l'autor de l'*Hermogenianum* i de la *Sylloge* val a dir que en tenim dues. La primera, de l'any 1803, en llatí, a càrrec de Lucilà Gallissà; la segona, en castellà, de la ploma d'Ignasi Casanovas, l'any 1953.

Per bé que la llatinitat de Finestres era puríssima i va ésser una de les coses que féu més albiradora als estrangers, sobretot als italians, la Universitat ceriverina, Finestres no va descurar l'estudi del grec. El va aprendre d'un monjo tebà arribat a Barcelona per tal de recollir almoines en les nostres terres. El seu aprenentatge no fou ni superficial ni artificial, ans profund i interessat per la llengua viva i per la llengua literària. La seva preocupació per tota la literatura clàssica i no només pels passatges escollits que puguin ornar, *opportune et importune*, els escrits, es veu palesada en la seva *epist.* 451 del seu *Epistolari*, on trobem un díctic no gaire conegut de Teognis.

Sabem que El Nèstor ceriverí —manllevem l'epítet als seus biògrafs— féu gestions per tal que la impremta d'aquella universitat pogués comptar amb tipus grecs. Malgrat no trobar copista ni impressor que volgués reproduir els textos grecs, ell mateix feia personalment la còpia i, fins i tot, de vegades, en feia la composició tipogràfica. Concretament, de la seva *epist.* 1969 podem inferir que, als seus vuitanta anys, Finestres va posar-se a ensenyar a una de les filles d'Ivarra la composició tipogràfica del grec. I als vuitanta-cinc escriu a Ramon Lázaro de Dou que acaba de llegir tot Homer una altra vegada.

Heus ací un dels més bells elogis dedicats a Josep Finestres per l'esmentat Ramon Lázaro Dou,³⁷ poc després del seu traspàs:

Quum multa mihi dolenda sint
hodierna die, Regia Cervariensis Academia,
tum illud etiam aegre ac molestissime ferre de-
beo, quod quum in communi luctu et ca-
lamitate nostra ad neminem maior pars do-

³⁷ Veg. Raymundo Lázaro Dou, *In funebre D. Josephi de Finestres et de Monsalvo... oratio habita ad senatum academicum XVII*, Typ. Academicis Cervariae Lacetanorum, 1778, LXVI pàgs. La cita la manllevem a la pàg. I.

loris quam ad me pertineat; ego te tamen maestam consolari debeam. Tu amisisti socium de te optime meritum; ego amicum, popularem, contubernalem, et Maecenatem non modo meum, sed et germani mei fratris, utriusque nostrum amantissimum: Tu Professorem cui erudiendos adolescentes tradideras; ego Doctorem et Educatores, cui ab ineunte adolescentia instituendus in Iuris scientia bonisque artibus fueram traditus: Tu Iurisconsultissimum virum qui cum docendo tum consulendo magno Tibi semper fuit adiumento...

Hem fet una breu perquisició bibliogràfica per algunes biblioteques i arxius d'arreu de Catalunya que ens ha fornit altres obres del mestre cerberí (a banda de l'*Epistolari* ja esmentat i d'altres), de caire humanístic totes elles i sovint negligides: *De iure dotium. Libri V*, Josephum Barber Cervariae Lacetanorum, 1754 (282 pp. + Índex); *Praelectiones cervarienses sive commentarii academici ad titulos Pandectarum*, Josephum Barber Cervariae Lacetanorum, 1752 (360 pp. + Índex); *Praelectiones cervarienses sive commentarii academici... de liberis et postumis... diatriba*, Josephum Barber et Soc. Cervariae Lacetanorum, 1750 (489 pp. + Índex); *Praelectiones cervarienses... de inofficioso testamento ac de vulgari et pupillari substitutione*, Josephum Barber Cervariae Lacetanorum, 1752. Pel que fa a la seva recerca epigràfica, a banda de la seva *Sylloge inscriptionum romanarum quae in principatu Catalauniae*, Ttp. Academicis, per Antoniam Ibarra, Viduam, Cervariae Lacetanorum, 1762 (328 pp. + Índex), hem trobat una altra prova de la seva empremta en les *Inscriptiones romanae in Catalonia repertae post vulgatam syllogem D.D. Josephi Finestres et de Monsalvo* a càrrec de R. Lázaro Dou, publicada a Cervera el 1769.

La tasca de Josep Finestres fou més aviat mantenir encesa la llàntia dels estudis grecs i llatins entre alguns dels seus deixebles,³⁸ tasca difícil i heroica en una època de refús de les humanitats i de proliferació de l'autodidactisme. Recordi's que amb la Guerra del Francès el grec desapareix de la universitat, i que el seu estudi no fou restablert fins l'any 1845.

---

³⁸ Cf. E. Ripoll i Perelló, "L'Hel·lenisme literari català fins als temps moderns", dins *Els grecs a Catalunya*, Barcelona 1983, 109.

Per tal de pal·liar la greu mancança de llibres a Cervera,³⁹ Finestres, en un dels seus darrers viatges a Poblet es va endur d'aquella biblioteca un gran bagatge de *Patres* grecs i llatins que van ser una de les matèries que més el van captivar. A més, de la seva ingent erudició n'és un testimoni el P. Lagomarsini, el llatínia italià més important del segle XVIII, el qual, després de llegir una carta de Finestres, coneixent, com ell diu, *ex ungue leonem*, el va lloar com un dels grans escriptors, decidint dedicar una de les seves obres a la Universitat de Cervera, que pensava ésser la mare d'aquell home egregi, sense saber que era precisament ben al contrari.⁴⁰

Una prova final de la ingent erudició de Finestres la constatem en la coneixença que demostra tenir de J.A.Comeni, el famós bisbe protestant, filòsof, pedagog i lingüista txec del segle XVII, autor d'una *Ianua Linguarum reserata*,⁴¹ famosa a Europa com a quadern d'aprenentatge bilingüe, trilingüe i quadrilingüe del llatí, amb lèxic bàsic de termes de la natura i gradació de les dificultats. Doncs bé, en unes cartes⁴² de 1745, adreçades al seu amic Ignasi Dou i Solà, Finestres demostra haver llegit la *Ianua* de Comeni, tot i que per por a la censura —Comeni era protestant—, diu que no l'ha tinguda mai. I remarquem-ho, com a contraposició, la repercussió a Espanya d'aquesta obra havia estat pràcticament nul·la.

D'altra banda, també comptem amb uns altres conspicus hel·lenistes i llatínistes coetanis i posteriors a Finestres, de gran vàlua i tenacitat. A tall d'exemple d'aquestes qualitats dels humanistes cerverins i de tot el claustre de professors en general, comptem amb una exclamació del mateix Mayáns, arran de la publicació d'una *Laus funebris* d'en Manuel d'Alòs i de Rius. Comenta Mayáns: "Ésa es la Universidad en que más se trabaja".⁴³

D'antuvi, i dins d'aquesta plèiade, cal esmentar l'aragonès Blas Larraz (1721-1796), professor al Col·legi de San Bernardo i restaurador eficaç i definitiu de les humanitats greco-llatines a Cervera, al mateix temps que orador llatí oficial de la Universitat i mereixedor de paraules d'elogi de l'exigent Mayáns. Així, arran de la publicació del seu discurs inaugural, intítulat *Gratulatio ad Hispanos* (curs acadèmic 1761-62), escrivia

³⁹ Veg. I. Casanovas, *La cultura catalana...* citat, 43.

⁴⁰ Veg. I. Casanovas, *ibidem*, 40-41.

⁴¹ Veg. L. Inclán García-Robés, "La aportación a la didáctica del latín de J.A.Comenio", dins les *Actes del IXè Simposi de la S.Catal. SEEC*, Sant Feliu de Guíxols 1988, vol.II, 899-905.

⁴² Cf. J. Finestres, *Epistolari. Suplement*, Barcelona 1969, nos. 1311, 1312 i 1350.

⁴³ Veg. J. Finestres, *Epistolari*, n.1462.

Mayáns:⁴⁴ “Luego que vi la Oración del padre Blas Larraz me puse a leerla con tanto gusto, que no me atrevía a dejarla de vista, por reconocer un enlace de tanta erudición sobre el asunto, sin que ésta disminuya, como sucede, la magnificencia del decir. Sabe el padre Larraz enseñar y deleitar. Y esta su Oración excede a otras suyas en la suavidad del estilo”.

Fou l'únic dels jesuïtes de l'escola finestriana que no era català, tot i que va reeixir en el domini d'aquesta llengua.⁴⁵ Arran del seu doctorat, féu un magnífic discurs, tot glossant el lema del segell universitari i sentint-se fill espiritual de Cervera. Heus ací una breu mostra del bell discurs:

Quid possum, aut magis in ore assiduum, aut dulce magis in corde gerere, quam Academiam Cervariensem? Quid maiori observantia prosequi, quid maiori amore, aut pietate potius complecti, quam Academiam Cervariensem? Nam praeter ea quae hodierno die a te accipio, suppetunt item plura quae me penitus ita tuum efficiant, ut nulla umquam meam tui memoriam obscuratura sit oblivio, neque in ulla ego re obsequiis umquam tuis, quin sceleris idem arguar, sim defuturus. Et meminisse enim debeo, me adolescentiam vix ingressum, ad te studiorum ergo adventasse, Philosophiam totos tres annos a te accepisse, Musis in te maioribus natum esse, crevisse, adolevisse, litteris omnibus recoquendum a te revertisse; ut audire tu a me possis verbo eadem quae in Davidis persona ad Deum, paulo ante tuam epigraphen scripta sunt: “Tu formasti me, et posuisti super me manum tuam.”⁴⁶

El pare Larraz, a més d'ésser un profund coneixedor de les llengües grega, llatina i hebrea, fou famós per l'elegància de la seva llengua i per la seva declamació (Blas a Cervera així com Lísias a Atenes, deien els seus biògrafs posteriors).

---

⁴⁴ Veg. J. Finestres, *ibidem*, n.1498.

⁴⁵ Recordi's que els inicis de la Universitat de Cervera coincideixen, però, amb una persecució oberta de la llengua catalana, i que, malgrat que l'objectiu era reduir el català a l'àmbit familiar, les primeres mesures que es prengueren i que recull el Decret de Nova Planta es limitaven a imposar l'ús obligatori del castellà als plets de la Reial Audiència. Més tard, amb la promulgació de la Reial Cèdula, signada a Aranjuez el 23 de juny de 1768 pel rei Carles III de Borbó, s'eradicava definitivament la llengua catalana de les escoles primàries i secundàries i, a més a més, hom prohibia el seu ús a tota mena de jutjats. Finalment, a la Reial Cèdula de 1799 es prohibien les representacions teatrals en català. Amb tot, val a dir que els humanistes certerins continuaren escrivint en català en llurs comunicacions personals.

⁴⁶ *Blasii Larraz Soc. Jes. Sacerdotis Sacrosanctae Theologiae licenciatis, atque in Cervariensi Academia Rhetorices et Poëseos Regii Professoris Oratio expositiva in locum Psal. CXXXVIII: “Mirabilis facta est scientia tua ex me” pro suprema Theologiae Laurea obtinenda ad Academiam Cervariensem*, 10 pp.

En segon lloc, Lluçà Gallissà (Vich 1731-1811), futur biògraf de J.Finestres, audaç renovador de la pedagogia del grec a Cervera, famós per la seva erudició.⁴⁷ Era encara un jovencell quan improvisava tirallongues de versos llatins i de paràgrafs sencers en prosa. Fou el millor alumne de J.Finestres, en l'*Epistolari* del qual trobem, referint-se a ell: "Es algo flemático y no tiene los fuegos y prontitud del P.Pou";⁴⁸ "Me tiene pasmado con lo mucho que sabe acerca de la historia literaria";⁴⁹ "Su vida siempre ha sido un continuo estudio de los mejores autores latinos, griegos y otras lenguas, en cuya aplicación es imponderable lo que ha aprendido y observado... Puedo asegurar que no he tratado sujeto de mejor gusto, ni más lleno de noticias, ni de conciencia más ajustada, que casi pecaba de escrupulosa, y era de un genio dulce y apacible".⁵⁰ Doncs bé, després de l'expulsió dels jesuïtes, ens el trobem com a primer Bibliotecari de la Biblioteca Pública de Ferrara. I com a conseqüència de la seva anomena da com a savi i erudit a Ferrara, el mateix Napoleó va maldar, endebades, per encomanar-li la Biblioteca Imperial de París.⁵¹

En tercer lloc, el mallorquí Bartolomé Pou⁵² (1727-1802), autor d'unes *Theses Bilbitanae* de 1763 —primera història de la Filosofia publicada a Espanya— i catedràtic d'Humanitats a Cervera, i de Grec, al Col.legi de Sant Climent de Bolonya. El Pare Pou, a banda de les seves grans qualitats com a pedagog —segons el testimoniatge dels qui el conegueren— era un bon coneixedor del grec, segons palesen les seves traduccions, concretament la dels nou llibres de la *Història* d'Heròdot, i fou el braç dret de J.Finestres en la restauració humanística.

Segons el P.Gallissà, "ademés de una altíssima erudición y sabiduría, escribía tan bien en griego y latín, que difícilmente se pudiera acertar en

⁴⁷ Sobre aquest humanista i tota la plèiade vegi's I. Casanovas, s.j., *La cultura catalana en el siglo XVIII. Finestres y la Universidad de Cervera*, Barcelona 1953, 99 i ss.

⁴⁸ Veg. J. Finestres, *Epistolari* n. 665.

⁴⁹ Veg. J. Finestres, *Epistolari* n. 687.

⁵⁰ Veg. J. Finestres, *Epistolari* n.965.

⁵¹ Cf. M. Batllori, "Evolución pedagógica...", 9 ss.

⁵² Cf. I. Casanovas, *ibidem*, 98. Quant a semblances biogràfiques sobre Bartolomé Pou podem esmentar les següents: C. Eguía, *Dos sabios jesuitas mallorquines. Datos biobibliográficos*, Palma de Mallorca 1931, 3-21; M. Batllori, *El P. Bartolomé Pou*, Algaida 1946; C. Hernando, *Helenismo e ilustración (el griego en el siglo XVIII español)*, Madrid 1975, 87-89; S. Trías, *Història del pensament a Mallorca*, Palma de Mallorca 1985, 253-260. També és curull de dades sobre B.Pou, el treball de V. Ramón Palerm, "La *Historia* de Heródoto en la versión de Bartolomé Pou", dins M.del C.Bosch-M.A.Fornés, eds, *Homenatge a Miquel Dolç. Actes del XII Simposi de la Secció Catalana i I de la Secció Balear de la SEEC.*, Palma 1996, 609-615.

cuál de las dos lenguas dictaba con mayor rapidez y elegancia, ya en prosa, ya en verso". Fou el divulgador més important de la cultura cervantina. En l'*epist.* 664 trobem el testimoniatge del mateix J. Finestres entorn del seu amic: "Ahora se nos va a Tarragona el padre Pou a hacer su (tercera) probación, y lo siento, porque somos amigos íntimos, y tenía bien experimentado su gran fondo, vigor de mente y facilidad en trabajar sobre cualquier materia, adquirida con infatigable estudio y continuo ejercicio. Me alegraría que, concluida su probación, nos le restituyesen, porque haría excelente papel en esta Universidad".

Molts van ésser els jesuïtes expulsats del domini de la Corona que van trobar recer "cultural" en terres italianes. Una de les figures més emblemàtiques és el tortosí Joaquim Pla,⁵³ director de la secció oriental de la Biblioteca Universitària de Ferrara, professor de caldeu a la Universitat de Bolonya (1794-1797), i més tard director de la Biblioteca Barberini de Roma, des del 1801. Menéndez y Pelayo l'anomenava "el segundo provenzalista español contando por primero al canónigo Bastero"⁵⁴ y Tiraboschi, "el más docto y profundo políglota que existía en tierras de Italia".⁵⁵ Doncs bé, una prova fefaent del relleu cultural de J. Pla és la seva participació en la col·lació dels manuscrits i ulterior edició de l'Antic Testament segons la versió dels Setanta, a càrrec de Sir Robert Holmes.⁵⁶ Una altra figura brillant, suara esmentada, és la del mallorquí Bartolomé Pou, que va ensenyar el grec als espanyols residents en el Col·legi de Sant Climent, a Bolonya, i a la seva casa de Roma, com a llatísta del cardenal A. Despuig.

Per tal de valorar escaientment els mèrits filològics dels humanistes certerins i de Finestres⁵⁷ en particular podem manllevar dos paràgrafs al treball de J. Closa,⁵⁸ on veurem palesat l'afany constant per a llegir les

⁵³ Veg. M. Batllori, *La cultura hispanoitaliana de los jesuitas expulsos. Españoles Hispano-Americanos, Filipinos. 1767-1814*, Madrid 1966, 405.

⁵⁴ Cf. *Historia de las Ideas estéticas en España*, vol. III, cap. II, 142.

⁵⁵ Cf. *Del'origine della poesia rimata*, de J. M. Barbieri, Mòdena 1790 (*praeef.*).

⁵⁶ Cf. J. Closa, "El prestigi de la Universitat d'Oxford a les lletres i la filologia clàssica hispàniques. Notes per a una història", *Faventia* 4 (1982) 69-70.

⁵⁷ Una introducció més abreujada entorn de J. Finestres i de l'humanisme certerí la podem trobar en J. A. Clúa, "La difusió dels escriptors clàssics a la Universitat del segle XVIIIè: Josep Finestres", dins M. Puig Rodríguez-Escalona, ed., *La tradició clàssica. Actes del XIè Simposi de la S.Catal. de la S.E.E.C.*, St. Julià de Lòria-La Seu d'Urgell 1993, 263-170.

⁵⁸ Veg. J. Closa, "Entorn a la lectura de Juvenal a la Catalunya del segle XVIIIè", dins *Actes de les d'homenatge a Dolors Condom: La tradició clàssica i didàctica del Llatí a Catalunya*, Girona 1992, 169-176.

darreres novetats que provenien d'Europa i el vast coneixement, gairebé enciclopèdic, de tots els vessants de la filologia clàssica, fins i tot de la medicina hipocràtica: "Les lectures de Juvenal, Barclay i Owen són també presents en els escrits dels contemporanis de Finestres a Catalunya, com per exemple, a l'obra del P. Bartholomeu Pou. John Barclay i el seu poema titulat *Argenis* (París, 1622) havia estat traduït per Josep Pellicer d'Ossau Salas i Thovar a l'any de 1626, i Finestres mateix al·ludeix a una traducció del seu temps, *la traducció del Barclai del Pare Feu*, és a dir, el P. Thomas Feu".⁵⁹ "I, a continuació, Finestres, després de comentar les orientacions sempre tradicionals dels metges de l'època, és a dir, recomanar la guarició pel sistema secular i mil·lenari del dejuni extrem, i les no menys tradicionals controvèrsies entre hipocràtics i galenistes, Finestres recomanava al seu amic seguir el model dels antics atletes de Grècia: "*Cura ut athleticè valeas, et jube*".⁶⁰ Per tant, a més de mantenir encesa la llàntia dels estudis grecs i llatins entre els seus deixebles, Finestres, en el seu *Epistolari*, es deixà influenciar per l'humanisme europeu, representat per Erasme, Owen, Sectanus o Barclay.

Però la llàntia dels estudis clàssics no només va romandre encesa a Cervera, ans també a altres ciutats catalanes. Podríem esmentar, entre d'altres, el jesuïta Josep Pons i Massana,⁶¹ expert en lleis i professor de retòrica i poètica durant els anys 1760-1761 al Col·legi de Cordelles, i autor de poemes com *Ignis. Poema didascalium*, sobre les causes del foc, la seva natura i efectes.⁶²

Valls i Geli,⁶³ catedràtic del Reial Col·legi Conciliar de St. Toribi a Girona, que va escriure un *Método práctico i fácil para promover los estudios de Latinidad i Bellas Letras*, dividit en tres petits volums amb un total de més de mil pàgines i fruit de la tasca docent d'aquest presbíter. Concretament, el segon tom, publicat a Barcelona, l'any 1790, és una interessant *Disertación sobre el modo de enseñar a estudiar las Humanidades*.

⁵⁹ Veg. *Epist.* 154, *A D. Ignasi de Dou i Solà*, vol. I. *ed.cit.*, 4 i 14.

⁶⁰ Veg. *Epist.* 925, *ed.cit.*, vol.II, 343.

⁶¹ Cf. J. Closa, "Aportació al coneixement de l'estat dels estudis clàssics al tombant del s.XVIII", *Faventia* 2 (1980) 113-127.

⁶² Veg. per exemple, *El trovador del Panadés*, dins M. Milà y Fontanals, *Obras completas*, ed. de Menéndez y Pelayo, vol. VI, Barcelona 1895. A més, J. Rubió i Balaguer, *Contribució als escrits de Manuel Milà i Fontanals anteriors al 1844*, dins *Homenaje a Jaume Vicens i Vives*, vol II, Universitat de Barcelona 1967, 600 ss.

⁶³ Veg. J. Vilar, "Ensaig bio-bibliogràfic sobre el canonista barceloní Josep Pons i Massana", *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 6 (1915-1920), 1923, 87-123.

L'obra va sorgir arran de la total indiferència de les noves generacions per l'antigor eloqüent i les belles lletres.

Malgrat que Girona es trobava privada de la seva antiga Universitat, va conservar el caliu dels estudis mercès als jesuïtes i, després de llur expulsió, mercès a la fundació, pel bisbe Lorenzana, de la biblioteca del Seminari de Girona i de les càtedres per a l'ensenyament de la gramàtica i la retòrica.

Alhora, l'escola cerverina fou presidida per altres figures, no dedicades als estudis d'humanitats greco-llatines, però sí destacades com a *hommes de lettres* en altres camps. Així, cal esmentar Milà i Fontanals (1818-1884) en el ram de l'erudició històrica i Jaume Balmes en el de l'especulació filosòfica.. Del primer⁶⁴ assenyalen tan sols, que fou mestre de Menéndez y Pelayo, i que va anar a estudiar als setze anys a Cervera, on li va néixer la seva gran vocació poètica. Per la seva banda, el mateix Menéndez y Pelayo recorda⁶⁵ com a providencial aquell dia en què un frare dominic —el P.Narcís Puig, professor de Cervera— li va posar a les mans les primeres novel·les de W.Scott, que començava a publicar, precisament, en traduccions generals, la casa editorial d'un altre gran humanista del XIX, Antoni Bergnes de las Casas.

Milà, com alguns dels seus amics, col·laborà, des de molt jove, en el moviment impulsat, entre altres, per Capmany, Martí d'Eixalà i el grup del "Europeo". Aquest moviment tingué com a primers estudis el renaixement de la literatura i la filosofia, la recuperació del passat medieval i la defensa del patrimoni popular d'usos jurídics, literaris, etc., en perill de destrucció amb l'aparició de la nova civilització industrial.⁶⁶

Uns altres alumnes que van sortir de les aules de Cervera i que van deixar després la seva empremta en el camp de les humanitats són: M. de Cabanyes, poeta, l'obra del qual és el tribut poètic més legítim, pur i elevat que ha pogut aportar Catalunya a la llengua castellana; Roca i Cornet, publicista, bibliotecari i membre actiu de la revista "La Religión" i "La Civilización"; Ramon Martí d'Eixalà, introductor de la filosofia escocesa i de l'enciclopedisme francès al nostre país; Francesc Patxot, novel·lista

⁶⁴ Cf. J. Medina, "Ignis: un poema jesuític del segle XVIII", *Faventia* 18/1 (1996) 105-117.

⁶⁵ M. Menéndez y Pelayo, *Estudios y Discursos de Crítica Histórica y Literaria*, tom. V, 148.

⁶⁶ Cf. M. Jorba, *Manuel Milà i Fontanals en la seva època*, Barcelona, 1984, i també les visions de conjunt de J. Molas, "Milà i la Renaixença" i Martí de Riquer, "Milà i Fontanals, romanista", *Acte inaugural del curs 1985-1986 (U.B.)*, Barcelona 1985, 7-27 i 31-43 respectivament.

romàntic; Francesc Camprodon, un dels capdavanters de la restauració del teatre català; Benet Maria de Moxo i de Francolí, benedictí, professor de grec i gran coneixedor de la cultura llatina; fou nomenat arquebisbe de Charcas, a l'Amèrica meridional.

3. Els material bibliogràfic de fons clàssic i la biblioteca universitària

Els llibres sempre van ésser escassos a Cervera. Millor dit: Cervera sempre va anar escassa de diners; talment que va haver de destinar donatius i fons propis per a la construcció del nou edifici de la Universitat - reflex de la magnificència, i no pas de la munificència del reis de la nova dinastia - en detriment de la seva salut cultural i científica *stricto sensu*.

De fet, la migradesa de llibres existents a Cervera, sobretot en els primers temps de la universitat, fou obviada amb la destinació personal, per part dels professors universitaris, d'una part del seu esquifit estipendi o remuneració professional per a l'adquisició d'alguns volums. M. Batllori⁶⁷ ens recorda que tan escasses eren les biblioteques particulars, que quan Mayáns escrivia que se n'anava cap a Oliva (València), l'any 1730, amb només 40 llibres, J.Finestres li va contestar, amb un to hiperbòlic sens dubte: "Pues sepa Vm. que 40 libros son una buena librería en Cervera. Un profesor de los nuestros, que llevase un igual número de tomos, ya podía, como otro Bías, decir: *Omnia mea mecum porto*. Y es bien cierto que, aunque pasen doce mil años, no se verá aquí librería de 12.000 tomos como la del barón de Schönberg" (*epist.* 194).

Comptem amb un document extraordinari per a copsar millor la peremptòria necessitat que tenien els cerverins d'una biblioteca universitària. Em refereixo al *document* pertanyent a la Cancelleria de 1805 a càrrec de Ramon Lázaro de Dou, canceller/rector de la Reial Universitat de Cervera. És una llarga comanda o, més aviat, un llarg memorial de greuges per a demanar una major dotació econòmica destinable a la biblioteca cerverina, la qual, a començaments del nou-cents, continuava essent poc acceptable. En Ramon Lázaro de Dou, rector de la Universitat de Cervera, justificava la necessitat d'una biblioteca ben nodrida amb els arguments següents:⁶⁸

⁶⁷ Veg. M. Batllori, "Evolución pedagógica de la Universidad de Cervera ...", citat, 5.

⁶⁸ Vegeu el *Document* intitulat: *Cancelleria de 1805 a càrrec de Ramon Lázaro de Dou, canceller de la Reial Universitat de Cervera (A.U.B., S.Cervera, Caixa 200, n° 4707)*.

1) No hi ha seminari conciliar ni convent de regulars que no tingui una biblioteca convenient i pública, si més no per als seus professors i alumnes. I això és un fet encara més palès a les universitats del Regne. Moltes tenen l'oportunitat de trobar-se establertes en capitals o ciutats que per la seva creixent població o per la seva antiguitat tenen obertes al públic unes llibreries ben assortides. En canvi, Cervera compta tan sols amb mil dos-cents veïns. Només té cinc convents, tres dels quals amb cinc o sis frares; la resta en té un nombre major (els caputxins i els franciscans). Doncs bé, en aquests convents no hi ha cap biblioteca pública.

2) El Rei no va voler que la Universitat de Barcelona romangués a Barcelona: la va establir a Cervera per tal que es pogués aconseguir la quietud que es necessitava per als estudis. I en la Cèdula d'erecció de la Universitat, el mateix rei Felip V va expressar que volia que fos "èmula de les majors universitats d'Europa en riqueses, honors i privilegis, bo i convidant a naturals i a estrangers a coronar la seva grandesa amb el més autoritzat concurs".

3) Arran de l'esmentada Cèdula d'erecció de la Universitat, es van aplicar a Cervera totes les rendes de diverses universitats que hi havia abans a Catalunya. A més, se li va adjudicar el privilegi privatiu d'imprimir molts llibres d'ensenyament, semblantment a la Universitat de Salamanca.

4) Aquesta universitat, amb tants privilegis i amb un edifici que ostenta per totes bandes la magnanimitat del seu fundador, no té cap biblioteca, ni petita ni gran, on els pobres estudiants puguin estudiar amb llibres de la seva professió.

5) Mancances reals: "No tenim cap màquina per a l'ensenyament de la física, cap moneda, cap instrument astronòmic, cap col·lecció general de concilis, cap manuscrit antic; hi manquen obres de molts Pares de l'Església".

6) Quan morí en Blas Quintana, rector de la Universitat, aquesta va comprar els seus llibres; també, arran de l'expulsió dels Jesuïtes, van ésser adscrits a la Universitat els llibres que hi havia en el Col·legi de S. Carles, el qual s'esqueia ésser un dels més pobres de la província.⁶⁹

7) No hi ha bibliotecari.

---

⁶⁹ A més, sabem pels *Documents per la història cultural de Catalunya en el segle XVIII*, vol. III (veg. *epíst.* 1023 de J. Finestres) que no els van incorporar a la biblioteca general, ans van restar formant un fons a part.

8) Ha estat només a instàncies d'en Josep Finestres que s'han comprat els pocs llibres de la Biblioteca, a compte de les cent lliures que, durant el període de vint anys, hom va haver de gastar. De fet, des de fa vint-i-sis anys, ço és, des de la mort de J. Finestres ençà, no s'ha comprat ni un sol llibre.

9) Per mitjà de l'estatut 6 del títol 58, el salari del bidell menor és de cent lliures, i ha experimentat una puja *a posteriori*. Amb tot, el total no puja a mil cinc-cents rals de velló. Les deu lliures del bibliotecari no arriben ni tan sols a cent vuit.

10) De resultes de les sol·licituds de bibliotecari, la biblioteca ha romàs tancada al públic. A més, com a conseqüència de l'expulsió dels Jesuïtes i de la divisió de les facultats de Cànon i Lleis que es va fer amb la cèdula de 24 de gener de 1770, ens sobren càtedres en alguna facultat i ens en manquen en una altra. Per tant, l'arranjament d'aquest problema no ha de suposar l'ajornament del de la biblioteca.

11) No s'ha de sacrificar el bé públic i general dels estudiants que de tots els pobles d'aquesta província concorren a Cervera.

12) Hi ha un retard considerable en el pagament de les pensions d'anys anteriors i això és palès també en el cas dels diners que hom demana per a la biblioteca.

De fet, la gran penúria institucional que traspua la sol·licitud del rector Lázaro de Dou es veia agreujada per la penúria dels jesuïtes, que no disposaven de gaires diners per a comprar llibres, ateses les dificultats amb què cobraven les rendes de llur Col·legi de San Carles.⁷⁰ No endebades, la selecció del professorat en els inicis de la Universitat (període d'interinatge de 1715 a 1717) fou entre religiosos, per poder oferir unes nòmimes migrades i baixes als qui podien viure de franc en els convents de llurs ordres.⁷¹ Hi ha estudiosos que opinen que si a l'abril del 1767 els jesuïtes no haguessin estat expulsats d'Espanya, segurament la Universitat de Cervera i Catalunya en general no haurien quedat amb un buit cultural tan pregon. Concretament, el pare Casanovas, una de les grans figures intel·lectuals dels jesuïtes a l'avantguerra espanyola, ja esmentat en parlar de la seva *biografia* de J.Finestres, diu que aquesta expulsió va retardar

⁷⁰ Ens referim a l'obligació anual dels bisbats catalans d'abonar 11.759 lliures catalanes, que s'esqueia ésser la partida econòmica més important de la Universitat. Un estudi monogràfic sobre l'esmentat col·legi pot veure's en F. Santolaria, "El Colegio de los Ochenta o de San Carlos de la Universidad de Cervera", *Historia de la Educación*, 4 (1985) 223-240.

⁷¹ Veg. F. Santolaria, "Factores económicos y vida universitaria en la Cervera...", citat, 424.

mig segle la Renaixença. Val a dir, però, que l'equip de sacerdots il·lustrats allunyats de l'escola cerverina, com el bisbe Josep Climent, el bisbe Fèlix Torres Amat, l'arquebisbe de Tarragona Francesc Armanyà, etc., va seguir impulsant la cultura catalana sense defallències. Així, ens consta que el bisbe Climent establí en un pla extens la restauració dels estudis del seminari (el 1766) en una època en què, tancada la Universitat de Barcelona per Felip V, esdevingué el centre cultural més prestigiós de la Ciutat comtal.

Certament, no podem esbrinar amb tot el rigor científic que requereix un tema tan espinós, si l'expulsió fou o no un cop decisiu per a la Universitat de Cervera, amb el consegüent buit cultural que quedà a Catalunya, o si la seva substitució per eclesiàstics il·lustrats catalans (o la seva laïcització progressiva a la mateixa Cervera) fou positiva. Amb tot, ens decantem a creure la primera hipòtesi, la del buit cultural, si més no a nivell universitari, institucional, atesa l'evolució posterior de la Universitat sense els jesuïtes. I en aquest sentit, una dada fornida pel document que hem resumit suara és summament reveladora: "Des de la mort del gran humanista Josep Finestres fins la data de la cancelleria de Ramon Lázaro de Dou, ço és 1805, no es va comprar ni un sol llibre".

Tanmateix, allò que sí sabem és que els llibres d'aquests religiosos van ésser inventariats segons les minucioses instruccions rebudes des de la cort: els que es trobaven a la biblioteca i els que cada jesuïta tenia a la seva estança.⁷² Cinc anys més tard, cap al 1772, amb les corresponents dilació i sotragada en la línia pedagògica i científica encetada, foren retornats a la biblioteca universitària, bo i formant un fons apart, com hem vist.

Per reblar les notes fornides a propòsit de la gran absent a Cervera, és a dir, la biblioteca universitària, assenyalaré tan sols dues constatacions finals. La primera fa referència a la incoherència, d'una banda, entre els pressupòsits de formació (*Bildung*), tant per part de la Universitat com de les altes institucions de l'estat, entorn de l'alumnat i, d'una altra banda, la realitat existent. Per exemplificar aquesta afirmació amb un fet concret, diré que si un estudiant havia de passar a Cervera al voltant de nou mesos per curs i que si l'allotjament dels alumnes interessava tant a la pròpia universitat com a la Cort ("instrucció sí, però educadora", era un dels principis bàsics d'uns col·legis Majors), no s'entén com l'ambient educatiu d'estudi fou tan migrat i descurat.

---

⁷² Veg. M. Batllori, "Evolución pedagógica de la Universidad de Cervera...", 5-6.

L'altra remarca que voldria fer em ve suggerida arran de la precarietat i de la manca de previsió i coherència del rei Felip V, en crear una única universitat per al Principat, “aplegant totes les rendes i dotacions econòmiques” de les universitats existents al Principat en 1714 i, alhora, arran de la inconstància i del retard en l'abonament de les rendes per part de la Generalitat de Barcelona i d'altres corporacions municipals (política de passivitat i de recança a l'hora d'incorporar adientment els ensenyaments a Cervera segons el decret borbònic). Tot això, val a dir-ho, va motivar que la Universitat de Cervera esdevingués una universitat amb una malaltia endèmica,⁷³ tal i com ho va traspuar, naturalment, la seva biblioteca, malgrat els esforços autodidàctics dels seus professors.

4. Càtedres d'estudis humanístics, oposicions nomenaments i estatuts

Després de l'ocupació de Barcelona pel duc de Berwick, l'any 1714, es va decretar immediatament la supressió dels estudis en aquesta ciutat comtal. De fet, filosofia, cànons i lleis van començar a cursar-se amb caràcter interí a Cervera el 7 de gener de 1715, mentre que a la metròpoli només es podia cursar medicina, cirurgia i gramàtica.⁷⁴

Poc després es passava a assignar als catedràtics i als vice-rectors llur sou, bo i reajustant els estipendis a les càtedres que restaven a Barcelona —senyal palès del desig de revenja política envers la ciutat comtal, més que no pas de recompensa a la fidelitat de la ciutat de Cervera—. Amb tot, si bé l'activitat acadèmica va endegar-se a Cervera a partir de la data suara esmentada, no fou paral·lela l'assignació econòmica, puix que tan sols es va pagar amb regularitat durant el primer curs.

Així, en un *Document* de l'A.U.B.⁷⁵ trobem la relació dels catedràtics que foren nomenats en la Disposició interina dels estudis a Cervera, i albirarem els problemes que va trobar, ja des de bell antuvi, la institució certerina. Efectivament, els catedràtics interins van haver d'endurar àdhuc els deutes del segon i tercer anys d'interinatge, amb deutes que pujaven a 220 lliures com a mitjana. Entre els professors interins hi figura, remarquem-ho, Josep Finestres, el *Nèstor* certerí.

⁷³ Amb aquesta idea (*El fenómeno universitario cervariense y su enfermedad endémica*) comença el reeixit estudi citat de F. Santolaria, “Factores económicos y vida universitaria...”, cit. 421.

⁷⁴ M. Rubió i Borrás, *Historia de la Universidad de Cervera*, Barcelona 1916, vol.I, 89 ss.

⁷⁵ A.U.B., *S. Cervera, Caixa 1, n° 1,9*.

Després del període d'interinatge, el marquès de Castel-Rodrigo va for-
nir a Felip V una llista dels possibles candidats a les càtedres cerverines,
bo i assenyalant que trobava dificultats a l'hora de designar els possibles
candidats, atès que els més adients es negaven a *desterrar-se* a Cervera
per passar penúria en tots els sentits (concretament, els candidats de
medicina, així com els de filosofia i teologia). Com a conseqüència, hom
va haver de cercar el professorat entre els religiosos i entre els joves para-
jesuïtes.

Tota aquesta trista situació pot quedar palesada amb les càtedres de
medicina, dins la nova Facultat de Medicina de Cervera.⁷⁶ Efectivament,
aquestes van tenir una sèrie d'inconvenients. De bell antuvi, un professor-
rat d'escassos mèrits i sense l'estímul dels honoraris que determinava la
càtedra. Després, la manca de material d'ensenyament de tipus clínic i
anatòmic. Les classes pràctiques es feien a l'Hospital de Cervera que ser-
via només per als malalts pobres.⁷⁷ Malgrat totes aquestes deficiències, el
professorat va mantenir contactes amb la Universitat de Montpeller i van
fer plans de reforma de l'ensenyament.

Tanmateix, la reacció a aquestes greus dificultats no es va fer esperar.
A partir de la segona meitat del segle XVIII, la medicina catalana va renéi-
xer i es van crear els Col.legis de Cirurgia. Pere Virgili va fundar el de
Barcelona (1760) i el de Cadis (1749) i Antoni Gimbernat, que havia sor-
tit de Cervera, el de Madrid (1787).⁷⁸ Llavors, a Cervera es van suprimir les
càtedres de Cirurgia i Anatomia, i es van passar a estudiar a Barcelona,
quan Francesc Salvà i Campillo i Francesc Carbonell i Bravo fundaven, el
1770, l'Acadèmia mèdico-pràctica de Barcelona.

Els salaris oficials dels catedràtics cerverins foren realment baixos,
sobretot si hom els compara amb els de les universitats de Castella i Lleó.
La mitjana del salari de les càtedres en propietat de Cervera era de 247
lliures catalanes (2600 rals de velló en moneda castellana). A Salamanca,
per exemple, la mitjana era de 9.500 rals de velló.⁷⁹ Malgrat la puja, en

---

⁷⁶ Cf. J. M. Boguña, V. Conill, "La facultat de Medicina: De Cervera a Barcelona", *Actes del I Simposi d'Història de la Universitat de Barcelona*, Barcelona 1990, 239 ss. (esp. 240).

⁷⁷ Veg. J. M. Massons, "La Facultat de Medicina de la Universidad de Cervera", *I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Actes vol.IV, Barcelona-Montpeller 1970.

⁷⁸ Veg. J. Corbella, "Les etapes de la Medicina Catalana moderna", *I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana*, Actes vol.IV, Barcelona-Montpeller 1970.

⁷⁹ Manllevem aquestes dades al treball de F. Santolaria, "El Colegio de los ochenta o de San Carlos de la Universidad de Cervera", *Historia de la Educación*, 4 (1985) 227-240 (esp. p.231).

totes les càtedres cerverines, de cent lliures per provisió reial de 1785, els estipendis van continuar estant per sota de la mitjana de la resta d'universitats. Així, a tall de comparació, l'any 1786, les mitjanes de salaris de càtedres humanístiques entre Cervera i València⁸⁰ eren les següents (mitjanes anuals en rals de velló):

CÀTEDRES	VALÈNCIA	CERVERA
Grec	4.000	1.050
Llatí	4.000	1.050
Retòrica	5.000	3.150
Filosofia	3.000	2.887
Teologia	4.000	2.750
Lleis	4.000	5.000
Cànons	4.000	5.000

Val a dir, a més, que les diferències en pràcticament totes les càtedres s'agreujaven per la ubicació i el migrat nombre d'habitants de Cervera, que no permetia cap altre estipendi ni exercici lliure de professió al marge de la dedicació universitària. I a tot això cal afegir-hi la forta inflació econòmica, amb la corresponent pèrdua del valor adquisitiu dels salaris, que va viure el segle XVIII espanyol - el conjunt dels preus havia augmentat un cent per cent a finals d'aquest segle respecte del seu primer terç.⁸¹ I si, per reblar-ho tot, posem de costat la càtedra millor dotada de Cervera (amb 4725 rals de velló anyals) amb les millors dotades a Salamanca (de lleis i cànons, amb 16.000 rals cadascuna), la diferència esdevé molt més esgarrifosa i evident.⁸²

D'altra banda, tan bon punt estudiem la documentació dipositada a l'Arxiu de la Universitat de Barcelona, de seguit ensopeguem amb algunes dades aparentment poc importants, però força significatives per a definir l'abast dels estudis d'humanitats a Cervera.

Després de l'expulsió de la Companyia de Jesús, van quedar vacants les càtedres ocupades pels jesuïtes. Llavors, el Claustre⁸³ va presentar una

⁸⁰ Veg. M. Rubió i Borràs, *op.cit.* vol I, cap. XVI.

⁸¹ Cf. J. Hamilton Earl, *War and Prices in Spain 1651-1800*, Cambridge, Mass., Harvard Economic Studies, 1947 (*esp.* Apèndix I).

⁸² Cf. M. Peset - J. L. Peset, *La Universidad Española (siglos XVIII y XIX)*, Madrid 1974 (cap. XIV).

⁸³ Cf. C. Hernando, "Cervera", dins *Helenismo...* citat, Madrid 1975, 49 ss.

proposta al *Consejo*, amb data 13 de setembre de 1767, bo i assenyalant els requisits per a poder ésser admès a l'oposició, així com les normes de la convocatòria i els exercicis. Concretament, l'opositor hauria d'haver ocupat interinament la càtedra durant sis mesos i, després, realitzar un examen sobre oratòria, poesia i erudició llatina i grega.

Els exercicis de l'oposició constaven de tres parts:

1) Comentari d'un text escollit entre tres sortejats (amb vint-i-quatre hores per a preparar-lo).

2) Desenvolupament d'un tema per escrit. Concretament, l'opositor havia de compondre un discurs, durant una hora, tancat en una cambra. Després, l'havia de lliurar al secretari, el qual, al seu torn, el passava a l'altre opositor per tal que el llegís i prengués nota per escrit de les errades comeses pel seu company d'oposició. Els comentaris crítics eren lliurats als censors perquè emetessin llur judici.

3) Comentari, durant un quart d'hora, d'un text d'Homer, Llucià, Isop, Sant LLuc, Actes dels Apòstols o un altre autor grec antic. Tot això durant el primer exercici.

Sortosament va guanyar la càtedra en Francesc Xavier Dorca i les coses van millorar, puix que el corregidor havia posat per mestres (de les càtedres vacants de Gramàtica, Humanitats i Retòrica) "a tres sujetos que no sabían palabra", segons ens assenyala Finestres en la seva *epist.* 976.

Un dels trets característics de les convocatòries d'oposicions a càtedra d'humanitats, fins i tot després de l'expulsió dels jesuïtes, era el caire religiós, com a *conditio sine qua non* per a poder exercir com a catedràtic. Així, a tall d'exemple, en una convocatòria d'oposicions a una plaça (càtedra, segons la denominació del seu temps) de professor de llatí a la ciutat de Tàrraga, a començaments del segle XIX, amb una dotació de tres-centes lliures catalanes i amb un tribunal constituït pels catedràtics de grec, hebreu, llatí, oratòria i el canceller de la Universitat certerina, llegim (veg. el *Document* dipositat a l'*A.U.B. S.Cervera, Caixa 294, n° 1432*, a l'entorn d'una Convocatòria d'oposicions a una càtedra de llatinitat a la ciutat de Tàrraga):

Deberá atenderse con particular vigilancia a la instrucción y práctica de religión y reglas de buena crianza, que habrá de explicar el maestro en las tardes de los sábados, teniendo él presente el catecismo de Fleuri y el librito de educación política usado de los Padres

Escolapios. Deberá concurrir con sus discípulos a la misa mayor de la iglesia parroquial en todos los días festivos, y a confesar en la misma en el primer Domingo de cada dos meses, comulgando los que se hallaren ya en estado de recibir la sagrada Eucaristía. También han de asistir el maestro y discípulos en la procesión del Jueves Santo, según costumbre de esta villa, y además hacer los exámenes semestres y ejercicios literarios públicos, celebrando igualmente la fiesta de Santa Catalina mártir todos los años en el mes de noviembre, consultando al Ayuntamiento para la disposición y economía conducentes.

Alhora, els llibres de text que es recomanava treballar, àdhuc en la pròpia convocatòria, eren tots obra de religiosos:

Los libros de que se hará uso serán la gramática latina del P. Carrillo, o la de los Padres Escolapios, y la castellana de la Real Academia española, el diccionario manual de Giménez, Requejo, la colección de autores usada en las Escuelas Pías, y el tratadito de mitología del P. Juvencio en castellano.

En canvi, entre els autors que l'opositor haurà de traduir improvisadament trobem Horaci, Titus Livi o Terenci, autors no gaire triats sovint pels professors de la Companyia de Jesús a Cervera, prova de la creixent laïcització de l'ensenyament de les humanitats a què ens hem referit en altres capítols anteriors, sobretot a partir de l'expulsió dels Jesuïtes.

Si fem un recompte de les càtedres d'humanitats existents a la Universitat de Cervera, tenim que, de bell antuvi, en un document amb data de 1717 (*A.U.B., Sec. Cervera, Caixa 1, leg.19*) se'ns diu que hi havia quatre càtedres de gramàtica llatina i grega:

...para la enseñanza de la gramática ha de haber cuatro cátedras, según el estilo de la Compañía, en cuatro clases distintas, y si no fuera posible, en dos.

Otras dos cátedras debe haber de gramática griega y hebrea, buscando su oposición hombres doctos en estas lenguas que las lean y expliquen y que elijan o dispongan artes fáciles que se impriman para dar a los discípulos. En España por el descuido que ha habido en enseñar estas lenguas es muy raro el que las entiende, no habiendo en Francia hombre docto que las ignore, especialmente la griega como vemos en todos los autores franceses y de otras naciones....

A les constitucions de 1726 es diu que han d'ésser els jesuïtes els qui s'encarreguin d'aqueixes quatre càtedres de gramàtica grega i llatina.⁸⁴ Tot això, en quatre graus: mínims, menors, mitjans i grans.

Pocs anys després, Ferran VI va donar, amb data de 9 d'octubre de 1749, el seu vist-i-plau a la reforma dels primers estatuts realitzada el 1731. Doncs bé, en el títol VI, relatiu a les càtedres de gramàtica llatina i grega, llegim que els quatre catedràtics de gramàtica havien d'ensenyar alhora la llatina i la grega; que els catedràtics d'aquestes havien d'ésser religiosos de la Companyia de Jesús, elegits pel Provincial, que era l'encarregat de judicar la idoneïtat i suficiència dels mestres, "no sólo en virtud y en letras, sino también en prudencia, juicio y gobierno"; que els catedràtics no havien d'obligar a estudiar grec més que aquells de més enginy i aplicació, i més destres en la llengua llatina (aproximadament una quarta part de l'aula); que aquells que es dediquin al grec, tinguin, en els llocs de l'aula i en altres funcions acadèmiques, preferència per damunt de tots els altres que només estudien llatí; que un dels tres examinadors havia de fer preguntes relatives al grec als que estaven dedicats a l'aprenentatge d'aquesta llengua, "y no hallándolos aprovechados, si fuere por malicia deberán ser detenidos; y si por insuficientes en la capacidad, (si en la gramática latina estuvieren hábiles) se les concederá el tránsito, separándoles de la gramática griega".

Finalment, és francament digne d'esment, per la seva rigidesa, la disposició nº 39, relativa a les faltes d'assistència dels catedràtics i el mode de combatre-les:

Estatuimos que sea cargo del bedel mayor apuntar las faltas de los catedráticos de gramática y que lo que importaren las multas lo descuenta la ciudad de los salarios, que en el año siguiente ha de pagar al rector de la Compañía de Jesús.

5. A tall de conclusió

A tall de breu conclusió a les idees esbossades suara podem dir que la Universitat de Cervera, principal focus cultural de la Catalunya del segle XVIII i niu on es covà la Renaixença, va esdevenir una universitat amb una malaltia endèmica, tal i com ho va traspuar, naturalment, la seva biblioteca i les dotacions pressupostàries, malgrat els esforços dels seus professors. D'ençà de l'expulsió dels jesuïtes, no hi trobarem cap mestre

---

⁸⁴ Cf. C. Hernando, *ibidem*, 41 ss.

de grec ni tampoc cap edicte d'oposicions a la càtedra de grec a Cervera ni en altres universitats del regne. Per tant, el segle XVIIIè va acabar sense que a les aules de la Universitat de Cervera es deixés sentir el llegat dels clàssics. Més concretament, l'interès del segle XVIII pels estudis hel·lènics també va ultrapassar les tàpies conventuals. El seu signe és marcadament laïcitzant i, segurament, d'hostilitat envers els jesuïtes, com el deà Martí i Gregori Mayáns, molt influït per l'anterior, que van imputar a aquells religiosos, amb honroses excepcions, la responsabilitat de la decadència dels estudis humanístics a Espanya. Amb tot, Josep Finestres a Cervera i G. Mayáns a València van ésser els paradigmes de la continuació de l'hel·lenisme i el llatínisme barcelonès ensenyat a finals del Sis-cents i del Set-cents als col·legis de Betlem i de Cordelles a Barcelona. Potser la tasca de Finestres fou més aviat mantenir encesa la llàntia dels estudis grecs i llatins entre alguns dels seus deixebles, tasca difícil i heroica en una època de refús de les humanitats i de proliferació de l'autodidactisme.

Cervera fou la casa "pairal" de la cultura catalana, una època de pregoneres inquietuds intel·lectuals. Va preparar la bona acollida que va tenir el Romanticisme i la Renaixença de Catalunya. Amb el trasllat de la Universitat de Cervera a Barcelona, perdurà l'ideal de la il·lustració cervantina, ressò del Renaixement i del gran segle de Lluís XIV, així com la voluntat d'emular les majors universitats europees (anys després les universitats anglo-saxones continuaran amb els mateixos models). Possiblement sigui vàlid afirmar que el fracàs de molts humanistes espanyols epígons del Segle d'Or, palesat sobretot en la freqüent incapacitat per expressar-se en llatí, fou esmenat amb la revifalla de la bona oratòria en llatí (especialment en el ciceronià), que hem vist en molts humanistes cervinins i, no cal dir-ho, en molts humanistes il·lustrats no jesuïtes. Hem vist, però, que Cervera va conèixer un nou prestigi dels ideals humanístics i un reviscolament del llatí en detriment de les llengües vulgars com a vehicle d'expressió culta. Amb tot, val a dir que aquesta recuperació "clàssica" i "pedagògica" a mans dels jesuïtes i en detriment dels humanistes seglars, fou mercès a la circulació de l'ideari borbònic, com ja va passar al segle XVI espanyol. Successivament, els de la Companyia van anar encarregant-se dels ensenyaments universitaris d'Humanitats clàssiques i de Retòrica fins al punt que, llevat de Salamanca i d'Alcalà, van anar influïnt en totes elles fins la seva expulsió pel monarca Carlos III. I en aquest sentit, els jesuïtes van actuar com a agents de socialització.